

Олександр КОХАНЕЦЬ

аспірант кафедри філософії

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

<https://orcid.org/0009-0000-7493-6379>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА СУСПІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ МИРУ ТА ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

У статті досліджено можливості та рівень відповідальності громадянського суспільства в мирний і військовий періоди розвитку соціуму. Проаналізовано роль громадянського сектору як важливого чинника демократичного розвитку, суспільної стійкості та національної безпеки. Визначено, що в умовах миру громадянське суспільство виконує функції громадського контролю, захисту прав і свобод людини, розвитку соціального капіталу та формування політичної культури. Розкрито значення волонтерського руху, місцевого самоврядування, цифрових технологій та громадської самоорганізації як ключових чинників суспільної резильєнтності. Визначено перспективні напрями розвитку громадянського суспільства у повоєнний період, зокрема посилення інституційної автономності, соціального партнерства, прозорості, цифрової інклюзивності та громадянської ідентичності. Підсумовано, що ефективна взаємодія держави та громадянського суспільства є необхідною умовою забезпечення демократичного розвитку, національної стійкості та успішної повоєнної відбудови України.

Ключові слова: громадянське суспільство, соціальна відповідальність, демократія, національна безпека, волонтерство, громадська активність, воєнний стан, резильєнтність, повоєнна відбудова.

Alexander KOKHANETS

CIVIL SOCIETY AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE CONTEXT OF PEACE AND WARTIME CHALLENGES

The article explores the opportunities and level of responsibility of civil society during both peaceful and wartime periods of societal development. The role of the civil sector as an important factor in democratic development, social resilience, and national security is analyzed. It is determined that in times of peace, civil society performs the functions of public oversight, protection of human rights and freedoms, development of social capital, and formation of political culture. The importance of the volunteer movement, local self-government, digital technologies, and civic self-organization as key factors of societal resilience is revealed. Prospective directions for the development of civil society in the post-war period are identified, including the strengthening of institutional autonomy, social partnership, transparency, digital inclusiveness, and civic identity. The study concludes that effective interaction between the state and civil society is a necessary condition for ensuring democratic development, national resilience, and the successful post-war reconstruction of Ukraine.

Key words: civil society, social responsibility, democracy, national security, volunteering, civic engagement, martial law, resilience, post-war reconstruction.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими суспільно-політичними трансформаціями, спричиненими як процесами

демократизації, так і викликами, пов'язаними з воєнною агресією та необхідністю забезпечення національної безпеки. За таких умов особливого значення набуває ді-

яльність громадянського суспільства, яке виступає важливим механізмом самоорганізації громадян, захисту їхніх прав і свобод, формування суспільної довіри та зміцнення демократичних інститутів. У мирний період громадянське суспільство забезпечує громадський контроль за діяльністю органів влади, сприяє розвитку соціального капіталу та підвищенню рівня громадянської активності, тоді як в умовах війни його роль істотно розширюється й охоплює підтримку обороноздатності держави, волонтерську діяльність, гуманітарну допомогу та забезпечення суспільної стійкості.

Водночас посилення ролі громадянського суспільства супроводжується зростанням рівня його відповідальності перед державою та суспільством. В умовах воєнних викликів особливої актуальності набувають питання дотримання балансу між громадянською активністю та національною безпекою, збереження суспільної єдності, протидії дезінформації та забезпечення ефективної взаємодії між громадськими інституціями й державними структурами. У повоєнний період громадянське суспільство також відіграватиме ключову роль у процесах відбудови країни, здійсненні громадського контролю за використанням ресурсів і формуванні нових моделей демократичного врядування.

У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного дослідження можливостей та рівня відповідальності громадянського суспільства у мирний і військовий періоди життєдіяльності соціуму, а також визначення його місця в системі забезпечення стійкого розвитку держави, національної безпеки та демократичної трансформації України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади громадянського суспільства, його місце в системі суспільних відносин і взаємодію з державою досліджують В. Філіпов та В. Богайчук, які розглядають громадянське суспільство як складну систему економічних, політичних і соціокультурних зв'язків, що функціонує на засадах демократії та верховенства права.

Питання взаємодії держави та громадянського суспільства, розподілу їхніх

функцій і відповідальності висвітлені у працях І. Федірко та О. Косілової. Автори наголошують на важливості громадського контролю за діяльністю органів влади та ролі громадянських інституцій у захисті інтересів громадян.

Окремий напрям наукових досліджень присвячений впливу громадянського суспільства на забезпечення національної безпеки та суспільної стійкості. У роботах С. Дроботова громадянське суспільство розглядається як важливий суб'єкт моніторингу ризиків, протидії загрозам та забезпечення демократичного контролю у сфері безпеки. А. Орлова акцентує увагу на ролі громадянського суспільства як драйвера стійкості територіальних громад в умовах децентралізації та кризових викликів.

Вагомий внесок у дослідження трансформації громадянського суспільства в умовах війни зробили В. Муляр, В. Крисаченко, Л. Любохинець, Л. Бушовська та А. Мейш. Їхні праці присвячені аналізу волонтерського руху, розвитку громадської самоорганізації, зростанню соціальної відповідальності та особливостям функціонування громадянського сектору в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення України.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць, недостатньо комплексно дослідженими залишаються питання трансформації можливостей і відповідальності громадянського суспільства залежно від умов мирного та військового періодів, а також визначення його ролі у процесах повоєнної відбудови та забезпечення довгострокової суспільної резильєнтності. Це зумовлює необхідність подальших наукових пошуків у зазначеному напрямі.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування громадянського суспільства та прояви суспільної відповідальності в умовах мирного часу й воєнних викликів, визначити їхнє значення для забезпечення соціальної стійкості, демократичного розвитку та національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи сучасні трансформації політичної системи, важливо усвідомити можливості та рівень відповідальності громадянського

суспільства у мирний та військовий періоди життєдіяльності соціуму, оскільки саме цей інститут виступає фундаментом стабільності та провідним драйвером національного розвитку.

У мирний час громадянське суспільство функціонує як розгалужена мережа недержавних інститутів, що забезпечують самореалізацію особистості та демократичний контроль за діяльністю владних структур. Як зазначають дослідники, «громадянське суспільство – це суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права» [13, с. 170]. Це визначення підкреслює принципово важливу рису: громадянське суспільство – не сукупність окремих організацій, а якісна характеристика всього соціального простору, що визначається рівнем правової свідомості, активності громадян та зрілості інститутів самоорганізації. У мирний період можливості громадянського сектору зосереджені на артикуляції суспільних інтересів, розвитку місцевого самоврядування та формуванні політичної культури, що базується на толерантності та верховенстві права. Саме стабільні умови є тим середовищем, де відбувається «тренування» суспільних м'язів – напрацювання навичок колективної дії, що у кризовий момент визначатимуть здатність нації до спротиву.

Відповідальність громадянського суспільства у мирний час полягає у підтримці «критичної напруги» суспільного інтересу до публічних процесів, що не дозволяє державі перетворитися на закриту бюрократичну систему. Громадський контроль стає найефективнішим запобіжником проти корупції та повзучої узурпації влади, оскільки він спирається не на примус, а на легітимний суспільний тиск. У науковому дискурсі підкреслюється, що «головним завданням демократичної держави є забезпечення загальнонаціональних інтересів, натомість пріоритетом громадянського суспільства є захист приватних, індивідуальних, групових та загальних інтересів громадян» [12, с. 302]. Такий розподіл ролей створює систему стримувань і проти-

ваг, де рівень відповідальності громадських організацій вимірюється їхньою здатністю фахово оцінювати державні рішення та пропонувати альтернативні шляхи соціально-економічного поступу. Принциповим є те, що ця відповідальність не зводиться до критики заради критики – вона передбачає конструктивну участь у виробленні суспільно прийнятних рішень, здатність нести відповідальність за власні ініціативи та пропозиції перед виборцями і партнерами. Тому організації, які претендують на роль «третього сектору», мають дотримуватись стандартів прозорості та підзвітності, не меншою мірою, ніж державні органи.

Фундаментальною складовою можливостей громадянського суспільства в умовах стабільності є накопичення соціального капіталу – мереж довіри та солідарності, які дозволяють громадам вирішувати локальні проблеми без прямого втручання державних органів. Це створює умови для поступового формування «партісипаторного громадянства», де кожна особа усвідомлює свою роль у розбудові спільного дому. Як стверджують фахівці, «ступінь розвитку громадянського суспільства характеризує рівень демократії та політико-правової культури громадян... Воно розвинене в тій мірі, в якій зберегло за собою функції та повноваження самоорганізації громад» [3, с. 131].

Поняття соціального капіталу в цьому контексті набуває особливого значення: воно охоплює не лише матеріальні ресурси асоціацій, а передусім горизонтальні мережі взаємодії, норми взаємності та культуру громадської участі, що є невидимими, але вирішальними активами демократичного суспільства. Саме ці навички самоврядування, напрацьовані впродовж стабільних років, стають критично важливими при переході суспільства з мирного стану у військовий, коли державні механізми можуть зазнавати тимчасової дезорганізації, а здатність до самодопомоги перетворюється на питання виживання. Таким чином, інвестиції у розвиток громадянського суспільства в мирний час є, по суті, стратегічним забезпеченням національної безпеки.

Рівень відповідальності у мирний період також охоплює сферу громадянсько-

го виховання та збереження національної ідентичності. Громадянське суспільство виступає захисником і транслятором історичних та культурних традицій, що є базовою основою національної стійкості в умовах зовнішніх тисків. О. Головащенко акцентує на тому, що саме «громадянське суспільство в умовах глобалізації забезпечує збереження національних традицій і є провідником позиції держави щодо ступеня участі в інтеграційних процесах» [2, с. 20]. Ця теза є особливо актуальною для України, де формування єдиної громадянської нації відбувалося й досі відбувається в умовах зовнішніх спроб деконструювати національну ідентичність. Громадянське суспільство, яке через культурно-просвітницьку діяльність, незалежні медіа та освітні ініціативи формує і захищає образ самостійної нації, виконує функцію, яку жодна держава не здатна виконати за нього. Таким чином, можливості громадського сектору включають формування інтелектуального тла для стратегічного розвитку країни, а відповідальність полягає у забезпеченні незворотності демократичних перетворень через усвідомлену активність широких суспільних верств, причому ця відповідальність набуває особливої ваги в умовах гібридних загроз та інформаційних воєн.

Проте з початком повномасштабної військової агресії РФ проти України природа взаємодії між державою та суспільством докорінно змінюється, а можливості громадянського сектору набувають мобілізаційного характеру. Якщо у мирний час пріоритетом громадянського суспільства є контроль та партнерство, то в умовах збройного конфлікту воно перетворюється на суб'єкт прямої участі у захисті держави. Громадянське суспільство України продемонструвало унікальну здатність до «гібридизації», перебираючи на себе частину функцій держави в оборонній та соціальній сферах. Як зауважує В. Муляр, «перші роки постреволюційного періоду громадські організації виконували функції держави, яка була дуже послаблена через економічну кризу та військову інтервенцію Росії» [8, с. 23].

Цей досвід, що накопичувався з 2014 року, став незамінним підґрунтям для

безпрецедентного сплеску волонтерської активності після 24 лютого 2022 року, коли межа між цивільним та військовим виміром захисту країни стала майже прозорою. Тоді суспільство продемонструвало, що потенціал до самоорганізації та взаємодопомоги, накопичений впродовж попереднього десятиліття, не є формальним надбанням – він є живою практикою, здатною розгорнутися в повну силу саме тоді, коли це найбільш необхідно.

Відповідальність громадянського суспільства у часи війни зростає до рівня суб'єкта забезпечення національної безпеки, набуваючи по суті нової, екзистенційної якості. Це виявляється не лише у матеріальній підтримці збройних сил, а й у створенні горизонтальних мереж допомоги переселенцям та постраждалим, психологічній підтримці громадян і збереженні соціальної зв'язності нації.

Після 24 лютого 2022 року громадські організації та рухи масово переорієнтувалися на підтримку армії і постраждалого цивільного населення, що фактично перетворило весь сектор на волонтерський. У цей критичний період можливості суспільства реалізуються насамперед через швидкість ухвалення рішень та адаптивну гнучкість, яка нерідко суттєво перевищує інерційні можливості державного апарату. Проте за цим явищем криється і суперечність: надмірне розширення функцій волонтерського сектору може призводити до ризику «нормалізації» виконання державних обов'язків недержавними акторами, що у мирний час загрожуватиме розмиванням інституційної відповідальності. Тому осмислення меж можливостей і відповідальності громадянського суспільства під час і після війни є принципово важливим науковим і практичним завданням.

Військовий стан вимагає від громадянського суспільства не лише активності, а й підвищеної соціальної відповідальності перед законом та національними інтересами. Ризики військового часу включають спроби маніпулятивного впливу на громадську думку з боку агресора, підірвну діяльність під прикриттям «громадянської активності» та несвідоме поширення дезінформації.

Тому відповідальність інститутів громадянського суспільства полягає у збереженні внутрішньої єдності, медіаграмотності та системній протидії інформаційним атакам.

Як підкреслює В. Крисаченко, «соціальна відповідальність може оцінюватись також не лише моральними критеріями, але й статтями Кримінального кодексу – у випадку, коли громадська організація займається справами, які шкодять національним інтересам України» [5, с. 131]. Ця теза суттєво розширює традиційне уявлення про відповідальність громадського сектору: йдеться вже не лише про моральний або репутаційний, а й про правовий вимір відповідальності. Водночас, можливості суспільства у цей час спрямовані на кристалізацію нових цінностей «українського рідного дому» – суверенітету, солідарності та гідності, – що стає духовним фундаментом спротиву і довготривалого демократичного розвитку.

На рівні територіальних громад можливості громадянського суспільства у військовий період набувають особливого значення, трансформуючись у функцію драйвера стійкості локальних спільнот. Здатність людей до самоорганізації «на місцях» дозволяє забезпечувати базову життєдіяльність населених пунктів навіть в умовах критичного руйнування інфраструктури та часткової недієздатності органів влади. Відповідальність тут проявляється через усвідомлення кожним громадянином власної ролі у забезпеченні колективної безпеки. Вчені зауважують, що «усвідомлення членами громади своїх дій, вчинків та відповідальності за прийняття колективних рішень та їх реалізацію є ознакою сили громадянського суспільства як драйвера стійкості громад» [9, с. 108]. Децентралізація, проведена в Україні напередодні повномасштабного вторгнення, виявилася надзвичайно важливим чинником, що підсилила мобілізаційний потенціал на місцевому рівні: громади, які вже мали досвід самоврядування та управління ресурсами, значно ефективніше реагували на виклики воєнного стану. Це дозволяє реалізувати принцип резильєнтності, коли рішення щодо реагування на загрози приймаються оперативно та з урахуванням реальних потреб конкретних

людей, а не стандартизованих бюрократичних алгоритмів.

Крім того, у військовий період громадянське суспільство набуває унікальних можливостей щодо здійснення моніторингу безпекового сектору, що є принципово важливою складовою демократичного контролю навіть під час бойових дій. Громадськість стає незамінним джерелом верифікованої інформації про потреби на фронті та в тилу, що допомагає державі оперативно перерозподіляти ресурси та уникати системних збоїв. У наукових працях зазначається, що «громадянське суспільство через інструмент онлайн комунікацій, соціальні мережі здійснює моніторинг існуючих ризикогенних факторів в соціумі, виявляє їх та мінімізує» [4, с. 17].

Цифрові інструменти і мережеві технології, які в мирний час переважно використовувалися для організації публічних акцій та інформаційних кампаній, трансформуються у воєнний час в інструменти координації гуманітарних потоків, збору розвідувальних даних та документування воєнних злочинів – тим самим стаючи частиною загальнонаціональної системи оборони. Такий рівень залученості свідчить про якісний перехід від ролі стороннього спостерігача до ролі активного партнера держави у захисті суверенітету, підзвітності перед суспільством і відповідального за наслідки своїх дій.

Взаємодія держави та громадянського суспільства в умовах війни вимагає встановлення відносин справжнього рівноправного партнерства, де відповідальність є взаємною та юридично закріпленою. Держава має визнати суб'єктність волонтерських рухів та організацій громадянського суспільства (ОГС), створити для них прозорі правові рамки співпраці та забезпечити захист їхньої незалежності. Своєю чергою, суспільство зобов'язане діяти в межах правового поля, зміцнюючи державну спроможність, а не підміняючи її назавжди. Як справедливо стверджують фахівці, «громадянське суспільство в Україні виграло перемогу в більш ніж одній демократичній революції, громадськість виявилася здатною досягати еволюційних змін, які

зрештою приведуть до демократичної консолідації» [8, с. 37]. Ця теза вказує на принципово важливу закономірність: українська громадськість не просто реагує на кризи, а є активним архітектором суспільних змін, які у довгостроковій перспективі формують більш зрілу та стійку демократичну систему. Військовий досвід солідарності, довіри та спільної відповідальності стає безцінним соціальним капіталом – тим фундаментом, на якому будуватиметься повоєнна відповідальність за відбудову та модернізацію країни.

У повоєнний період можливості громадянського суспільства будуть спрямовані на відновлення людського потенціалу, соціальної справедливості та демократичних інститутів, що нерідко зазнають деформації під тиском надзвичайних обставин. Відповідальність ОГС полягатиме у скрупульозному моніторингу прозорості використання коштів на відбудову, забезпеченні інклюзивності цього процесу та захисті прав вразливих груп населення – ветеранів, переселенців, родин загиблих. Сучасні дослідники наголошують, що «найбільш впливовою подією, яка вкрай важко проживається кожним громадянином України, і яка зробила наголос на усвідомленні найважливіших цінностей для кожного – це повномасштабна війна із Росією» [6, с. 379]. Цей досвід колективного болю та колективного спротиву глибоко трансформує не лише суспільну свідомість, а й розуміння соціальної відповідальності бізнесу та громадських об'єднань, роблячи їх справжніми, а не декларативними архітекторами майбутнього. Повоєнна Україна потребуватиме громадянського суспільства, здатного поєднати досвід воєнної мобілізації зі здатністю до системного, стратегічного мислення – переходу від управління кризами до планування стабільного розвитку.

Отже, можливості громадянського суспільства у мирний час полягають у розвитку демократичних інститутів, формуванні соціального капіталу та підтримці системи громадського ОГС контролю, тоді як у військовий – у мобілізації сил для захисту держави, виконанні критичних соціальних функцій та збереженні національної

єдності. Рівень відповідальності в обидва періоди залишається системно високим, проте змінює свій вектор: від контролю за дотриманням прав людини та демократичних процедур до відповідальності за виживання нації як цілісного суспільно-політичного організму. Така еволюція не є парадоксом, а закономірним виявом зрілості: суспільство, яке у мирні часи виховало в собі культуру відповідальності та самоорганізації, виявляється значно більш резильєнтним у часи катастроф. Лише через органічну синергію дієздатних державних інститутів та автономного, свідомого громадянського суспільства можливе досягнення сталого миру та стабільного розвитку України у майбутньому – і саме цей висновок є найважливішим уроком, який дає нам досвід українського суспільства після 2014 і після 2022 року.

Враховуючи особливості розвитку громадянського суспільства у складних умовах воєнного стану, ми маємо моделювати майбутнє, розмірковуючи про принципи функціонування громадянського суспільства в післявоєнній Україні. На нашу думку, потребують глибокого аналізу трансформації, що відбуватимуться у взаємодії між державою та соціумом у період переходу від воєнної мобілізації до мирного розвитку. Післявоєнна реконструкція ставить перед українським суспільством завдання не лише відновити зруйновану інфраструктуру, а й сформувати нову якість політичної взаємодії, у якій громадянський сектор виступає не периферійним елементом, а повноправним суб'єктом стратегічного планування та модернізації.

Саме автономність, здатність до самоорганізації та наявність горизонтальних зв'язків роблять громадянське суспільство ключовим чинником демократичної трансформації, особливо в умовах глибоких суспільних криз. У періоди історичних зламів розвиток громадянського сектору не може бути залишений на повільну органічну еволюцію: він потребує свідомого прискорення, інституційної підтримки та стратегічного спрямування, оскільки саме громадські ініціативи здатні забезпечити відновлення довіри, модернізацію політич-

ної системи та формування нових моделей участі громадян у врядуванні.

В українському контексті це прискорення є не просто бажаним, а об'єктивно необхідним, зумовленим як зовнішніми загрозами, так і внутрішнім запитом на справедливі суспільні зміни. Дослідники слушно наголошують, що «у повоєнний період становлення громадянського суспільства та його подальший розвиток забезпечать реалізацію ключових державних функцій у політичній, економічній, культурній та соціальній сферах, сприятимуть відновленню суверенітету та формуванню засад сталого розвитку» [6, с. 385]. Це означає, що принципи функціонування громадянського суспільства мають ґрунтуватися на інклюзивності, відкритості та високому рівні політичної культури, що дозволить уникнути повернення до патерналістських практик, характерних для попередніх етапів української державності. Усвідомлення громадянами власної відповідальності за державні справи стає фундаментом формування політичної нації, здатної до самостійного вибору та захисту власних цінностей.

Одним із ключових принципів функціонування громадянського суспільства в післявоєнний період є гуманістична спрямованість розвитку. Вона передбачає рішучу відмову від архаїчного сприйняття людини як «ресурсу» державного управління чи статистичної одиниці у планах відбудови. У центрі післявоєнної реконструкції має стояти суверенна особистість, чії права та свободи є засадничими для будь-якої суспільної ініціативи, а державні інститути мають виступати гарантами їх реалізації. У політико-філософській традиції громадянське суспільство розглядається як «персоналістична форма соціальності, орієнтована на людину як активного творця соціального порядку» [1, с. 98]. Така орієнтація забезпечує, що процеси відновлення не зводитимуться до технічної реконструкції інфраструктури, а включатимуть глибоку реабілітацію соціальної тканини, відновлення довіри, подолання травм та розвиток людського капіталу. Людина в такій системі перестає бути об'єктом впливу і стає актив-

ним суб'єктом творення власного середовища, що мінімізує ризики соціальної апатії та відчуження.

Другим фундаментальним принципом є соціальне партнерство, засноване на балансі інтересів та ефективній взаємодії всіх суспільних груп. Після завершення бойових дій Україна неминуче зіткнеться з обмеженими ресурсами та численними соціальними запитами, що потребуватимуть узгоджених рішень. У таких умовах взаємодія між владою та громадою має позбутися ознак конфронтації та перейти у площину конструктивного діалогу. Реалізація безпекового потенціалу громадянського суспільства повинна відбуватися «у тісній кооперації з державними інститутами, але без втрати автономності громадського сектору, що є критично важливим для збереження його здатності до незалежної експертизи та контролю» [4, с. 17]. Соціальне партнерство передбачає професіоналізацію громадських організацій, розвиток експертних спільнот, формування культури публічних консультацій та залучення громадян до вироблення політики. У цьому контексті громадянське суспільство виступає не лише як інструмент контролю, а як генератор нових смислів, інновацій та соціальних технологій, що забезпечують життєстійкість держави.

Третім принципом є інституційна автономність і субсидіарність, які визначають оптимальний розподіл повноважень між державою та територіальними громадами. Децентралізація, що стала однією з найуспішніших реформ останнього десятиліття в Україні, має отримати новий імпульс у післявоєнний період. Територіальні громади, які стали першою лінією оборони та відновлення, потребують розширення можливостей для самостійного вирішення локальних проблем. Субсидіарність передбачає, що держава втручається у справи громади лише тоді, коли остання не може самостійно розв'язати проблему, що стимулює розвиток ініціативи «знизу» та підвищує рівень відповідальності громадян за власний добробут. Відповідно субсидіарність постає як «критерій формування та реалізації політики, що спрямована на

зростання ролі базових рівней прийняття рішень» [10, с. 58]. У наукових дослідженнях підкреслюється, що «громадянське суспільство є механізмом соціальної взаємодії, який складається з системи місцевого самоврядування, громадських об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації, що функціонують відносно автономно від держави» [6, с. 382]. У післявоєнній Україні цей принцип набуває особливої ваги, оскільки саме локальні спільноти здатні найшвидше реагувати на потреби населення, забезпечувати соціальну згуртованість і формувати нові моделі співжиття.

Четвертим принципом є прозорість та цифрова інклюзивність, що відповідають глобальним тенденціям розвитку врядування. Діджиталізація стала одним із найпотужніших інструментів боротьби з корупцією, підвищення ефективності державного управління та залучення громадян до ухвалення рішень. У післявоєнний період цифрові технології мають стати основою для розбудови сучасної моделі народовладдя, яка поєднує представницьку демократію з елементами прямої участі. Дослідники наголошують, що «сучасна держава виступає своєрідним «мостом» між суспільством і можливостями його розвитку, започатковуючи нові форми комунікації та взаємодії у сфері публічного адміністрування» [7, с. 121]. Цифрова інклюзивність передбачає доступність електронних сервісів для всіх громадян, незалежно від віку, місця проживання чи соціального статусу, що є критично важливим для запобігання цифровій нерівності та маргіналізації окремих груп.

П'ятим принципом є формування модерної громадянської ідентичності, яка забезпечує ціннісний фундамент для демократичного розвитку. Повоєнне суспільство потребує нового консенсусу, що об'єднує різні соціальні групи навколо ідеї спільної відповідальності за майбутнє країни. Ідентичність у цьому контексті є не лише культурним чи символічним явищем, а й «механізмом самозбереження спільноти, що визначає її здатність протистояти гібридним загрозам та зовнішнім маніпуляціям» [11, с. 11]. Формування такої ідентичності

має ґрунтуватися на принципах свободи, правової рівності, взаємної поваги та діалогу. Громадянське суспільство відіграє ключову роль у цьому процесі, адже саме воно створює простір для публічної дискусії, критичного мислення та вироблення спільних цінностей.

Шостим принципом є глобальна солідарність, яка виводить український досвід за межі національного контексту. Після війни Україна має шанс стати активним учасником формування нових моделей глобального громадянського суспільства, спрямованих на інвестування в людський капітал, розвиток інклюзивних інституцій та зміцнення демократичних практик у світі. Теоретики глобалізації підкреслюють, що від держави та посилити роль громадян у вирішенні глобальних проблем» «глобальне громадянське суспільство може стати новою моделлю розвитку, яка дозволить зменшити залежність» [14, с. 115]. Український досвід самоорганізації, волонтерства та солідарності може стати важливим внеском у світову політичну культуру, сприяючи формуванню нових стандартів демократичного врядування.

Реалізація цих принципів забезпечить перехід від моделі екстремальної мобілізації до сталого демократичного врядування, у якому держава функціонує як сервісний інструмент розвитку особистості, а громадянське суспільство – як простір вільної комунікації, критичної рефлексії та стратегічного визначення напрямів суспільного поступу. Лише через повноцінну інтеграцію українського громадянського сектору в глобальні мережі солідарності та широке використання інструментів цифрової демократії стане можливим забезпечення незворотності європейського вектора розвитку та формування людиноорієнтованої, правової та безпечної держави, у якій свобода індивіда та відповідальність спільноти створюють синергетичний фундамент для процвітання нації.

Висновки. Аналіз можливостей та рівня відповідальності громадянського суспільства у мирний та військовий періоди життєдіяльності соціуму набуває особливого значення. У мирний час ці можливо-

сті зосереджені на артикуляції суспільних інтересів, накопиченні соціального капіталу, розвитку місцевого самоврядування та формуванні «партисипаторного громадянства». Відповідальність тут полягає у підтримці «критичної напруги» суспільного інтересу, що не дозволяє державі перетворитися на закриту бюрократичну систему. З початком повномасштабної агресії природа взаємодії між державою та суспільством докорінно змінюється: громадянський сектор трансформується на суб'єкт прямої участі у захисті держа-

ви. З лютого 2022 року все громадянське суспільство справедливо називати волонтерським, оскільки численні організації та рухи перекваліфікувалися на надання допомоги українським військовим, постраждалим та цивільному населенню. Цей феномен «гібридизації» відображає унікальну здатність українського соціуму до самоорганізації, однак водночас потребує застереження: у довгостроковій перспективі надмірне делегування державних функцій волонтерам загрожує розмиванням інституційної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Буник, М. З.** (2024). Принципи моделювання громадянського суспільства як сфери самоврядних відносин. ЛА «Піраміда».
2. **Головащенко, О. С.** (2023). Громадянське суспільство та соціальна правова держава: Взаємодія в контексті мовних та інших соціокультурних відносин. *Forum Prava*, 77(4), 16–22. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10114541>
3. **Гребенюк, Б. О.** (2018). Теоретико-методологічні підходи до розкриття термінів «громадянське суспільство» та «громадськість». *Інвестиції: практика та досвід*, 12, 125–131.
4. **Дроботов, С. А.** (2019). Громадянське суспільство і забезпечення національної безпеки української держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* (Спецвипуск, т. 3), 14–18.
5. **Крисаченко, В.** (2021). Громадянське суспільство в Україні: Стратегії та стратегіми функціонування і розвитку. *Українознавство*, 1(78), 121–140. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(78\).2021.225455](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(78).2021.225455)
6. **Любохинець, Л., Бушовська, Л., & Мейш, А.** (2024). Громадянське суспільство України: Проблемні аспекти та напрями розвитку. *Modeling the Development of the Economic Systems*, 14, 379–387. <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-14-49>
7. **Музичук, О. М., & Бугайчук, К. Л.** (2023). Сучасна держава і громадянське суспільство: Перспективні напрями та форми взаємодії у сфері публічного адміністрування. *Вісник ХНУВС*, 3(102), 114–123. <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.34>
8. **Муляр, В.** (2019). Громадянське суспільство в Україні: До питання про політичну інституціоналізацію. *Історичні і політологічні дослідження*, 2(65), 23–41. <https://doi.org/10.31558/2079-1828.2019.2.9>
9. **Орлова, А. І.** (2021). Громадянське суспільство як головний драйвер стійкості громад в умовах децентралізації. *Публічне управління та національна безпека*, 2(25), 100–110. <https://doi.org/10.35432/1993-8330appa4802019194108>
10. **Панченко, Т. В.** (2011). Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку. Майдан.
11. **Розумний, М. М.** (2013). «Громадянське суспільство» vs «політична нація». *Стратегічні пріоритети*, 2(27), 5–12.
12. **Федірко, І. П., & Косілова, О. І.** (2023). Громадянське суспільство і держава: Напрями взаємодії. *Політологічний вісник*, 90, 302–312. 10.17721/2415–881X.2023.90.302-312
13. **Філіпов, В. К., & Богайчук, В. Ж.** (2024). Громадянське суспільство і національна держава в Україні. *Вісник Національного університету оборони України*, 6(82), 169–178. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-169-178>

14. **Шак, Р.** (2021). Глобальне громадянське суспільство як феномен сучасного світу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*, 2(30), 108–115.

REFERENCES

1. **Bunyk, M. Z.** (2024). *Pryntsypy modeliuvannya hromadianskoho suspilstva yak sfery samovriadnykh vidnosyn* [Principles of modeling civil society as a sphere of self-governing relations]. LA «Piramida» [in Ukrainian].
2. **Holovashchenko, O. S.** (2023). Hromadianske suspilstvo ta sotsialna pravova derzhava: vzaïmodiïa v konteksti movnykh ta inshykh sotsiokulturnykh vidnosyn [Civil society and the social rule-of-law state: Interaction in the context of linguistic and other sociocultural relations]. *Forum Prava* [Forum of Law], 77(4), 16–22. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10114541> [in Ukrainian].
3. **Hrebeniuk, B. O.** (2018). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do rozkryttia terminiv “hromadianske suspilstvo” ta “hromadskist” [Theoretical and methodological approaches to the interpretation of the terms “civil society” and “public”]. *Investytsii: Praktyka ta Dosvid* [Investments: Practice and Experience], 12, 125–131 [in Ukrainian].
4. **Drobotov, S. A.** (2019). Hromadianske suspilstvo i zabezpechennia natsionalnoi bezpeky ukraïnskoi derzhavy [Civil society and ensuring the national security of the Ukrainian state]. *Aktualni Problemy Vitchyznianoï Yurytsprudentsii* [Actual Problems of Domestic Jurisprudence], Special Issue(3), 14–18 [in Ukrainian].
5. **Krysachenko, V.** (2021). Hromadianske suspilstvo v Ukraïni: stratehii ta stratehemy funktsionuvannya i rozvytku [Civil society in Ukraine: Strategies and stratagems of functioning and development]. *Ukrainoznavstvo* [Ukrainian Studies], 1(78), 121–140. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(78\).2021.225455](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(78).2021.225455) [in Ukrainian].
6. **Liubokhynets, L., Bushovska, L., & Meish, A.** (2024). Hromadianske suspilstvo Ukraïny: problemni aspekty ta napriamy rozvytku [Civil society of Ukraine: Problematic aspects and directions of development]. *Modeling the Development of the Economic Systems*, 14, 379–387. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-14-49> [in Ukrainian].
7. **Muzychuk, O. M., & Buhaichuk, K. L.** (2023). Suchasna derzhava i hromadianske suspilstvo: perspektyvni napriamy ta formy vzaïmodiï u sferi publichnoho administruvannya [The modern state and civil society: Promising directions and forms of interaction in public administration]. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu Vnutrishnikh Sprav* [Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs], 3(102), 114–123. <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.34> [in Ukrainian].
8. **Muliar, V.** (2019). Hromadianske suspilstvo v Ukraïni: do pytannia pro politychnu instytutsionalizatsiiu [Civil society in Ukraine: On the issue of political institutionalization]. *Istorychni i Politolohichni Doslidzhennia* [Historical and Political Studies], 2(65), 23–41. <https://doi.org/10.31558/2079-1828.2019.2.9> [in Ukrainian].
9. **Orlova, A. I.** (2021). Hromadianske suspilstvo yak holovnyi draiver stiïkosti hromad v umovakh detsentralizatsii [Civil society as the main driver of community resilience under decentralization]. *Publichne Upravlinnia ta Natsionalna Bezpeka* [Public Administration and National Security], 2(25), 100–110. <https://doi.org/10.35432/1993-8330appa4802019194108> [in Ukrainian].
10. **Panchenko, T. V.** (2011). *Pryntsyp subsydiarnosti u suchasnomu demokratychnomu rozvytku* [The principle of subsidiarity in contemporary democratic development]. Maidan. [in Ukrainian].
11. **Rozumnyi, M. M.** (2013). “Hromadianske suspilstvo” vs “politychna natsiia” [“Civil society” vs “political nation”]. *Stratehichni Priorytety* [Strategic Priorities], 2(27), 5–12. [in Ukrainian].

12. **Fedirko, I. P., & Kosilova, O. I.** (2023). Hromadianske suspilstvo i derzhava: napriamy vzaiemodii [Civil society and the state: Areas of interaction]. *Politolohichniy Visnyk [Political Science Bulletin]*, 90, 302–312. DOI: 10.17721/2415–88IX.2023.90.302-312 [in Ukrainian].

13. **Filipov, V. K., & Bohaichuk, V. Zh.** (2024). Hromadianske suspilstvo i natsionalna derzhava v Ukraini [Civil society and the nation-state in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu Oborony Ukrainy [Bulletin of the National Defence University of Ukraine]*, 82(6), 169–178. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-169-178>. [in Ukrainian].

14. **Shak, R.** (2021). Hlobalne hromadianske suspilstvo yak fenomen suchasnoho svitu [Global civil society as a phenomenon of the modern world]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu "Lvivska Politehnika". Seriya Yurydychni Nauky [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences]*, 2(30), 108–115. [in Ukrainian].

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026